

na malom prostoru prikazuje svo bogatstvo međusobnih odnosa dve zemlje. Budući da se ona bavi njihovim međusobnim ugovornim odnosima, biće nezaobilazna u svakom daljem istraživanju od-

nosa Savezne Republike Nemačke i nekadašnje SFRJ.

Mr Zoran JANJETOVIĆ

Zoran Janjetović, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans*, Belgrade 2000, str. 346

Stradanja i progoni pripadnika nemačke nacionalne manjine posle Drugog svetskog rata, karakteristični za zemlje Istočne Evrope, nisu mimoišli ni jugoslovenske folksdojčere. Radilo se o posledici želje za osvetom i kolektivnom odmazdom, oživljavanju starih netrpeljivosti. Ova složena i, dugo politički osetljiva tema predmet je knjige mr Zorana Janjetovića, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans* (Između Hitlera i Tita. Nestanak vojvođanskih Nemaca). Knjiga je zasnovana na radu sa arhivskom građom (Arhiva Jugoslavije i Arhiva Vojnoistorijskog instituta), objavljenim dokumentima i bogatim fondom literature, prevashodno nemačke.

Prva dva poglavlja knjige autor je posvetio prikazivanju istorije Nemaca u Vojvodini od njihovog doseljavanja u XVIII veku, do početka Drugog svetskog rata. Koncizno je prikazan istorijat odnosa Srba i Nemaca u Vojvodini do 1918. godine, a zatim, nešto opširnije, iskustvo nemačke manjine u jugoslovenskoj državi do 1941. godine. Autor konstatuje da položaj Nemaca u Jugoslaviji nije bio dobar, pri čemu to dovodi u vezu sa opštim stavom režima prema etničkim man-

jinama. Ustupci u oblasti prosvete bili su samo deo taktike u cilju vezivanja Nemaca za režim i odvajanja Nemaca od Mađara. Favorizovanje Nemaca na račun Mađara nije bilo dugog veka. Broj nemačkih škola je smanjen.

Proces širenja nacizma među pripadnicima nemačke manjine u Vojvodini Janjetović vidi kao posledicu složenih okolnosti: propagande folksdojčerske štampe, nemačkih diplomatskih i vojnih uspeha, te političke nezrelosti i niskog obrazovnog nivoa vojvođanskih Švaba. Prijemčivi nacizmu su posebno bili mladi folksdojčeri.

U trećem poglavlju analizirana je uloga vojvođanskih Nemaca u Drugom svetskom ratu. U aprilskom ratu određen broj folksdojčera aktivno se borio na strani Vermahta, učestvujući pri tom i u masovnom ubijanju Srba i pljačkanju srpske i jevrejske imovine. Jedinice Vermahta oduševljeno su dočekivane u švapskim selima. Činjenice iznete u knjizi svedoče o tome da je okupacija mnogim Švabama donosila nevolje. Mobilizacija je bila masovna i ne uvek dobrovoljna, a švapska sela u NDH bila su česta meta partizanskih odmazdi.

U četvrtom poglavlju autor analizira nemačke, četničke i partizanske planove o iseljavanju pripadnika nemačke manjine iz Jugoslavije. Evakuacija u nemačkoj režiji tokom 1941. i 1942. godine obuhvatila je Nemce u Prekumurju, Kočevju, Srbiji i Bosni. Motivi preseljavanja su bili različiti. Prekumurje i Kočevje su pripali nemačkim saveznicima, iseljavanjem Nemaca iz Srbije nastojala se sprečiti njihova asimilacija, dok su Nemci iz Bosne iseljavani zbog izloženosti partizanskim napadima. Nemci iz sela Zapadne Slavonije, kojima je takođe pretila opasnost od partizanskih napada, prebačeni su 1943. godine u Srem. Planove o proterivanju folksdojčera pravili su, tokom Drugog svetskog rata, i četnici i komunisti. Kada je reč o četnicima, radilo se o pojavi karakterističnoj za njihov odnos prema nacionalnim manjinama.

Ulazak trupa Crvene armije i partizanskih jedinica u Vojvodinu označili su početak »nestajanja« vojvođanskih Nemaca. U poglavlju »*Weggehen auf einige Tage: Evakuaton and Flight*« Janjetović analizira delimičnu evakuaciju folksdojčera u jesen 1944. godine. Uspeh evakuacije nije bio podjednak u svim krajevima Vojvodine. Mali broj Nemaca koji su uspeli da napuste Banat u knjizi se tu mači kao posledica konfuznih i zakasnelih odluka nemačkih lidera, kao i činjenice da je kod mnogih banatskih Nemaca želja da se ostane bila veća od straha od Crvene armije i partizana.

Uzroci polovične evakuacije Nemaca iz Bačke bili su politički (pokušaj Nemaca da od Mađara sakriju defetizam), tehnički (posebno problemi u komunikacijama) i psihološki (želja stanovništva

da ostane). Znatno uspešnija evakuacija vojvođanskih Nemaca sprovedena je tokom oktobra i novembra u Sremu. Evakuacija je sprovedena na dobrovoljnoj osnovi. Ostali su oni koji su odbili da se deklariraju kao Nemci, starije osobe, kao i oni koji su, iz različitih razloga (poput rodbinskih veza sa Srbima), verovali u sigurnost svog opstanka. Znatno manja spremnost da se krene u izgnanstvo karakterisala je nemačko stanovništvo u gradovima.

Iskustvima evakuisanih Nemaca u Austriji i Nemačkoj Janjetović je posvetio posebno poglavlje. Za izbegle Nemce usledila su, prema konstataciji autora, gorka razočarenja. Po Janjetoviću, nebriga o folksdojčerima je posledica činjenice da su nacistički lideri u njima videli samo instrument svoje strategije. Osim toga, već načeti Rajh nije im mogao pružiti mnogo. Izbeglice su bile primorane da se suoče sa neodgovarajućim smeštajem i oskudicom hrane. Mnoge mlade izbeglice bile su mobilisane. Deo izbeglih folksdojčera se posle završetka rata, u potrazi za boljim životom, naselio u drugim zemljama Evrope, Latinske Amerike, u SAD i Kanadi.

Preostala poglavlja knjige tretiraju sudbinu Nemaca koji su u Vojvodini ostali i posle dolaska trupa Crvene armije i partizana. Usledila je neselektivna odmazda pobednika: pljačkanje folksdojčerske imovine, masovne konfiskacije, silovanja i ubijanja. Prema autoru ubijeno je oko 7200 folksdojčera. Vojvođanski Nemci podvrgavani su prinudnom radu. Deo Nemaca (od 27000 do 30000) je, na zahtev Sovjeta, deportovan u SSSR. Radilo se o zajedničkom interesu: So-

vjetima je bila potrebna dodatna radna snaga, a nova jugoslovenska vlast je nastojala da se otarasi što većeg broja folksdojčera. Deportovani Nemci su najčešće bili angažovani na radu u rudnicima, kao i na izgradnji gradova. I pored manjka hrane i niskog higijenskog nivoa, uslovi života folksdojčera deportovanih u SSSR su, po Janjetoviću, bili bolji u odnosu na uslove života njihovih sunarodnika koji su ostali u Jugoslaviji.

Odnos jugoslovenskog režima prema vojvodanskim folksdojčerima je, po Janjetoviću, determinisan kombinacijom revanšizma i želje da se prisvoji njihova imovina. Život pripadnika nemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji organizovan je u posebnim logorima, formiranim u periodu od jeseni 1944. do leta 1945. godine. Folksdojčeri su bili smešteni u napuštenim nemačkim kućama, ali i u objektima poput štala, baraka ili fabričkih zgrada. Često se spavalo na podu. Folksdojčeri su najčešće bili angažovani u poljoprivredi, ali autor navodi i druga zanimanja koja su im bila nametnuta, poput učešća u izgradnji različitih objekata, rada u fabrikama ili administraciji, ili čak čišćenja minskih polja. Ženama su poveravani poslovi u kuhinjama, vešernicama, bolnicama. Ishrana u logorima je bila oskudna, a higijenski i medicinski uslovi loši. Glad i bolesti su odneli hiljade života. Do poboljšanja uslova života je, po Janjetoviću, došlo posle 1946. a posebno posle 1947. godine.

Budući da je za jugoslovenski režim opstanak nemačke manjine bio nepoželjan vlasti su, prema tvrđenju autora, od 1946. a posebno od 1947. godine tolerisale, pa i potpomagale bežanje Nemaca iz

Jugoslavije. Tako su 1946. godine započela masovna bekstva. Nefitabilnost logora, koji su osim toga u svetu stvarali lošu sliku o jugoslovenskom režimu, kao i činjenica da su preostali folksdojčeri bili malobrojni i bezopasni, razlozi su, po Janjetoviću, zbog kojih je 1948. godine započelo raspuštanje logora. To, međutim, nije dovelo do značajnijih promena u životu vojvodanskih Nemaca. Oni su i dalje radili teške poslove i živeli u lošim uslovima.

Zamislite o kolektivnom iseljavanju folksdojčera iz Jugoslavije zapadne sile nisu podržavale. Proces njihovog legalnog emigriranja je, prema navodima u knjizi, započeo 1950. godine u saradnji sa Međunarodnim crvenim krstom, a konačno je definisan ugovorom o naturalizaciji, potpisanim 1954. godine sa Saveznom Republikom Nemačkom. U tom periodu započelo je masovno preseljenje folksdojčera u Zapadnu Nemačku.

Knjiga *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans* rezultat je rada ambicioznog i vrednog istraživača. Preostaje nam jedino da zažalimo zbog činjenice što, ne svojom krivicom, Zoran Janjetović u procesu istraživanja nije na raspolaganju imao više relevantnih jugoslovenskih dokumenata, prevashodno obaveštajne i diplomatske provenijencije.

Petar DRAGIŠIĆ